

SÄPÄTARU MARK-ALEK

Órigenész a Sátán megváltásának lehetőségéről

Irtóztatóak voltak bűneim;
De a Végtelen Jóság karja hosszú
*Átölel minden hozzá fordulót.*¹

Órigenész kétségkívül az egyik legbefolyásosabb egyházatyja, tudniillik teológiai jelentős hatást gyakorolt a korai keresztény gondolkodásra és a későbbi teológiai fejlődésre. Ennek szemléltetésére elegendőnek bizonyul megemlíteni az alexandriai keresztény iskolát, vagy a nagy kappadókiakat.² Élete során rengeteg – nagyrészt exegetikai – művet írt, amelynek csak egy töredéke maradt fenn. Emellett a ránk maradt írások problémás voltát az adja, hogy a hitelességük sok esetben megkérdőjelezhető: az összes, számunkra ismert tanítása fordításokra, másolatokra és más egyházatyák idézeteire vezethető vissza. Mielőtt tehát rátérnénk a dolgozat céljának és hipotézisének ismertetésére, mindenképpen szólnunk kell arról, hogy a dolgozatunk tárgyául szolgáló írás, *A princípiumokról* pontosan milyen értelemben tekinthető problematikusnak. Órigenész főművének általunk ismert változata elsősorban Rufinus latin fordításának, másodsorban pedig a 4. században összeállított *Filokáliának* a közvetítésében jutott el hozzánk.

A dolgozat célja a főműben mondottak alapján felmerülő kérdés megválaszolása: nyitva hagyja-e Órigenész a Sátán megváltásának lehetőségét? A következőkben tárgyaltak ama hipotézis fényében lesznek kifejtve, miszerint *A princípiumokról* című munka alapján legitím kísérletként jelentkezik a Sátán megváltása melletti érvelés. Eme feltevés korántsem bizonyul könnyű feladatnak. Órigenész óta napjainkig nagy viták folytak és folynak arról, hogy egyáltalán megengedhető-e az a nézet, amelyet mi alátámasztani kívánunk. Feladatunkat megnehezíti a tény, hogy a ránk maradt leveleiben konkrétan találhatunk olyan helyet, ahol tagadja a lehullott angyal megváltásának

1 | Dante: *Isteni színjáték*. Ford. Nádasdy Ádám. Magvető, Bp. 2019. 299.

2 | Ehhez lásd Andrew Louth: The Transmission of Origen from Athanasius to the Cappadocians. In: *The Oxford Handbook of Origen*. Eds. Ronald E. Heine, Karen Jo Torjesen. Oxford University Press, Oxford 2022. 429–444.

Säpätaru Mark-Alek (2002) – filozófia szakos mesterképzős hallgató, ELTE, Budapest, mark26sapataru@gmail.com

<https://doi.org/10.36373/em-2025-4-13>

lehetőségét.³ A probléma komplexitását szem előtt tartva, semmiképpen sem célja eme dolgozatnak, hogy egy konkrét válasz formájában pontot tegyen e viták végére. Sokkal inkább egy olyan horizont artikulálására tesz kísérletet Órigenész főművén belül, mely felől a Sátán Istenhez való visszatérése lehetséges alternatívaként jelentkezik. Vitathatatlan, hogy az egyházatya ezen írásában fejti ki legrészletesebben az apokatasztázisra vonatkozó nézeteit, de megemlítendő, hogy érintőlegesen ugyan, de más műveiben is tárgyalja említett tanát.⁴ Jelen munkánk nagyrészt főművére fog korlátozódni, de némely helyen talán megvilágító erejű lehet más munkáiból is idézni.

A kívánt cél elérése érdekében elsősorban az *ἀποκατάστασις* [apokatasztázisz] szó jelentését kell megvizsgálunk, különös tekintettel annak filozófiai és nem filozófiai, továbbá bibliai előfordulásaira. Másodsorban szükségesnek bizonyul felmutatni azt az okot, amely a teológust sajátos eszkatológiai nézetének kialakítására készítette. Köztudott, hogy a kereszténységet korai szakaszában sok gnosztikus tanítás és iskola támadásai érték. A saját korában jelentkező és a kereszténység jövőjére leselkedő veszélyeket diagnosztizálva, írásaiban Órigenész olyan, a gnosztikusok ellen irányuló tanokat próbált kidolgozni, amelyek az egyházat egy stabilabb alapra helyezhették.⁵ Olyan tanítások kidolgozására és tovább gondolására törekedett, amelyek még nem voltak általánosan elfogadva vagy elutasítva a 3. századi egyház korai stádiumában.⁶ Dolgozatunk szempontjából nagy jelentőséggel bír a valentiniánusok offenzívájára válaszul kidolgozott *apokatasztázisz*tan, mely két elgondolás megcáfolására szolgál: az egyik az Isten által mindenre kiterjedő determinizmus, a másik pedig az isteni igazságosság és jóság szétválásztása. Ezen apologetikus színezetű írások segítségével megérthetjük, hogy Órigenész miként vélekedik a kezdetről, a végről, illetve arról az intervallumról, amely a kettő között húzódik, továbbá rálátást nyerhetünk a Szentháromság, illetve a racionális lelkek tulajdonságaira és alapvonásaira. E vizsgálat során látni fogjuk, hogy a szabad akarat mennyire fontos szerepet tölt be Órigenész stratégiájában, s eme szerep fényében válik megragadhatóvá a lelkek bukásának oka. Ezáltal megmagyarázhatóvá válik az angyalok, az emberek, a Sátán, illetve a démonok ontológiai státusza is. Fontos továbbá megvizsgálni a világmindenséget átható, az Órigenész által hangoztatott *teloszt*: Isten végtelen jóságától fogva a bűnös

3 | Vö. Órigenész Fábíán pápához címzett levelével: „Ezek szerint azt mondom, hogy a gonoszság és a kárhozat atyja és azok, akik ki vannak zárva Isten országából, vagyis az ördög, üdvözülni fognak. Ezt még egy zavart és nyilvánvalóan elmebeteg ember sem mondhatja.” – Henri Crouzel: *A Letter from Origen to „Friends in Alexandria”*. In: *The Heritage of the Early Church: Essays in Honor of George Vasilievich Florovsky*. Eds. David Neiman és Margaret Schatkin. Pontificio Institutum Studiorum Orientalium, Rome 1973. 140–141.

4 | Lásd *Against Celsus, Homilies on Jeremiah, Commentary on Matthew*.

5 | Vö. „Úgy tűnik, már pályája kezdetétől fogva tudta, hogy a keresztény *paradosis*nak ez a területe sürgősen szisztematikus elemzésre, valamint a héber idiómából görögre való fordításra szorul, ezért a *Peri Archon* több fejezetében is nagy terjedelmű fogalomrendszert határoz meg az eszkatológiai kérdésekkel kapcsolatban, és a fogalom számos központi értekezésében megtalálható.” – J. A. McGuckin: *Origen’s Eschatology*. In: *The Oxford Handbook of Origen*. Eds. Ronald E. Heine, Karen Jo Torjesen. Oxford University Press, Oxford 2022. 411.

6 | Lisa R. Holliday: *Will Satan Be Saved? Reconsidering Origen’s Theory of Volition in Peri Archon*. In: *Vigilae Christiannae* 63. Brill, Leiden & Boston 2009. 1. Ennek megfelelően Órigenész olyan problémákon is töprengett, mint a testi feltámadás, a bűnbeesés és a bibliaértelmezés módszerei.

lelkeknek kirótt büntetés nem a szenvedésben, hanem a megtisztításban látja célját. Az *apokatastáziszis*, avagy az eredeti állapotba való visszatérés akkor fog bekövetkezni, amikor minden gonosz alávetetik Krisztusnak. A fentebb felvázoltak tárgyalása a következőket hivatott bemutatni: a Sátán szabad akaratát használva lett gonosz, mivel minden lélek teremtéstől fogva szabad; Isten pedagógiai szándékkal úzte a Sátánt a pokolba, mivel nem az örök szenvedés, hanem a rossztól való megtisztítás volt az ambíciója. Értelemszerűen, ha a kezdeti állapotba való visszatérés lehetőségét elfogadjuk, akkor a Sátán eredeti állapotába való visszatérését sem szabad kizárnunk. Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a Sátán is a mennyben tartózkodott kiűzetése előtt:

Kiterjesztett szárnyú, fölkent kerúb voltál. Isten szent hegyén helyeztelek el, tüzes kövek közt járkáltál. Feddhetetlen életű voltál teremtésed napjától fogva, míg álnokság nem találtatott benned. Bósz kufárkodásod közben megteltél erőszakkal, és vétkessé lettél. Azért száműztelek Isten hegyéről, és elkergettelek, te kiterjesztett szárnyú kerúb, a tüzes kövek közül (Ezékiel 28:14–16).

A Sátán egykori dicsőségét Órigenész is tisztán felismeri:

És mégis a villámhoz hasonlítja a sátánt, s azt mondja róla, hogy az égből bukott le, és ezzel kinyilvánítja, hogy valamikor ő is az égben volt, a szentek között tartózkodott [...].⁷

Mielőtt belebocsátkoznánk hipotézisünk alátámasztásába, hadd jegyezzük meg előre, hogy Órigenész saját *apokatastáziszis*tanát távolról sem vélte abszolút igazságnak. Többnyire egy gondolat kísérletként fogta fel, hisz elveinek kifejtése előtt, ő maga mondja ezt: „Mi magunk is nagy óvatossággal és félve szólunk erről, inkább megvitatás és vizsgálódás formájában, semmint biztos és lezárt megállapítások módján”.⁸

Az ἀποκατάστασις szó jelentése

A Sátán potenciális megváltásának tárgyalása előtt, fontos körülménnyel az a jelentést, amelyet az *apokatastáziszis* szó hordoz. Az *apokatastáziszis* az *apokathisztémi* igéből képzett főnév. Az igei alak főbb jelentései: helyreállítani, reintegrálni, rekonstituálni, visszatérni; ennek megfelelően az *apokatastáziszis* „helyreállítás”-t, „reintegráció”-t, „rekonstitúció”-t jelent. A terminust az antikvitásban sokféleképpen használták, de keresztény és késő antik filozófiai tanításként az egyetemes helyreállítás elméletét jelölte, vagyis azt, hogy minden lény, legalábbis minden értelmes lény vagy minden ember végül visszatér a Jóhoz, azaz Istenhez.⁹ Könnyű belátnunk,

7 | Órigenész: *A princípiumokról I.* Ford. Kránitz Mihály, Pesthy Monika, Somos Róbert. Paulus Hungarus & Kairosz Kiadó, Bp. 2003. 96.

8 | Uo. 97–98. Vö.: „Bár a kritikusok évszázadok óta figyelmen kívül hagyják ezt a kijelentését, Origenész soha nem állította, hogy tudja, mi fog történni a legvégén. Ironikus, hogy kritikussai biztosabbak voltak abban, hogy téved, mint ő abban, hogy igaza van!” – Jennifer L. Heckart: *Sympathy for the Devil? Origin and the End.* *Union Seminary Quarterly Review*, Volume 60, Numbers 3–4. 2007. 49–63, 50.

9 | Ilaria Ramelli: *The Christian Doctrine of Apokatastasis.* Brill, Leiden & Boston 2013. 1.

hogy a terminus nem Órigenész sajátja, hanem egy őt megelőző hagyomány része. Mi sem mutatja ezt jobban, mint a következő origenészi idézet: „Úgy gondolom, hogy a megállási pont és a cél az *ügynevezett* helyreállítás [ἀποκατάστασις], mert akkor már senki sem marad ellenség [...]”.¹⁰ Az idézetben szereplő „ügynevezett” szó jelzi, hogy a kifejezést más tradíciókban már használták. Az *apokatastázisz* használatával filozófiai és nem filozófiai kontextusban is találkozhatunk. Röviden megjegyzendő, hogy a csillagászatban egy égitest teljes körforgás utáni „visszatérésére”, az orvostudományban pedig a gyógyulás utáni eredeti állapot helyreállítására utalt a kifejezés. Valószínű azonban, hogy Órigenészt leginkább a Szentírásban való előfordulása készítette arra, hogy azt sajátos jelentéssel felruházza, és a már említett célra használja.

Ahogy azt már említettük, Órigenész főként a Bibliára támaszkodik, amikor saját *apokatastázisz* fogalmát megalkotja. A következőkben tehát az *apokatastázisz* és az *apokathisztémi* ige bibliai előfordulásait ismertetném, anélkül, hogy az említett helyeket értelmezném, hisz a dolgotat következő fejezeteiben erre majd úgyis sor kerül. Kiemelendő, hogy „az apokatastáziszról szóló tanításához Órigenész sok más bibliai szakaszból is ihletet merített, és nem csak azokból, amelyekben a kulcsfogalmak ἀποκατάστασις és ἀποκαθίστημι megjelennek”.¹¹ Az Apostolok cselekedetei 3:21 az egyetlen olyan bibliai passzus, ahol az *apokatastázisz* főnév explicit módon szerepel: „Őt [Krisztust] azonban az égnek kell befogadnia addig, amíg a mindenség újjáteremtése [ἀποκαταστάσεως πάντων], meg nem történik, amiről Isten öröktől fogva szólt szent prófétái által.” Egy másik helyen Péter az, aki az egyetemes helyreállítást hirdeti, Jézus feltámadása után: „Erre megkérdezték tőle tanítványai: Miért mondják akkor az írástudók, hogy Illésnek kell előbb eljönnie? Ő így válaszolt: Illés valóban eljön, és *helyreállít* mindent” (Máté 17:10–11). Valamint Jeremiás könyvében ez áll: „Azért ezt mondja az Úr: Ha megtérsz, én is visszatéritelek téged, előttem állasz” (Jeremiás 15:19).¹² Ez utóbbiról Órigenész a következőket mondja: „Számomra itt nyilvánvalónak tűnik egy misztérium az »én visszatéritelek téged« szavakkal kapcsolatosan. Senkit sem állítanak vissza egy bizonyos helyre, hacsak nem volt már ott: a helyreállítás csakis a saját otthonba való visszakerüléssel történhet”.¹³ Láthatjuk tehát, hogy milyen típusú gondolatok fogantak meg Órigenész elméjében a Biblia vonatkozó szakaszainak olvasása során, amelyek végük elméletét eredményezték. Ramelli szerint az *apokatastázisz* szó harmincszor fordul elő az egyházatya műveiben, mindig a visszatérés vagy a helyreállítás értelmében.¹⁴ Mindezeket elmondva, az *apokatastázisz* logikáját a következőképpen ragadhatjuk meg: „[...] minden teremtménynek egy egységes vége van, így egy egységes kezdettel is rendelkezniük

10 | Origen: *Commentary on the Gospel of John Books 1–10*. The Catholic University of America Press, Washington D.C. 1989. 52. Vö. Ilaria Ramelli fordításával: „The end [τὸ τέλος] will be at the so-called apokatastasis [ἐν τῇ λεγομένῃ ἀποκαταστάσει], in that no one, then, will be left an enemy [διὰ τὸ μηδένα καταλείπεσθαι τότε ἐχθρόν]” – Ilaria Ramelli: *The Christian Doctrine of Apokatastasis*. 3. (Kiemelés tőlem – S. M. A.)

11 | Uo. 10.

12 | Kiegészítés és kiemelés tőlem – S. M. A.

13 | Origen: *Homilies on Jeremiah, Homily on 1 Kings 28*. The Catholic University of America Press, Washington D.C. 1998. 155.

14 | Ilaria Ramelli: *The Christian Doctrine of Apokatastasis*. 16.

kell. Szerkezetileg ez magában foglal egy *exitus*-t az egységből a sokféleségbe, és egy *reditus*-t vissza a sokféleségből az egységbe¹⁵

Teremtés, kezdeti állapot és aláhullás

Megismerkedve dolgozatunk központi szavának jelentésével és használatával, áttérhetünk arra a fő motívumra, amelynek köszönhetően Órigenész a kezdetről, a végről és általában a világ *teloszáról* buzgón gondolkodott. Ahogyan arra már utaltunk, az egyházatya *apokatastázisista* a valentiniánusok által megfogalmazott támadások ellenválaszaként született meg.¹⁶ Két fő állításuk megcáfolásával akarta megvédeni a korai keresztény egyházat: egyrészt amellett érvelt, hogy világunkat nem az isteni determinizmus uralja, másrészt pedig arra mutatott rá, hogy az isteni igazságosság és jóság elválaszthatatlan. Mielőtt e cáfolatok tüzetesebb vizsgálatába fognánk, fontos tisztázni a Szentháromság és a racionális lelkek eltérő ontológiai státuszát.

A racionális lelkekről Órigenész a következőt állítja:

A jóság ugyanis nem volt bennük szubsztanciális, miképp az Istenben, Krisztusban és a Szentlélekben. Hiszen csak a Háromságban, mindenek Alkotójában van meg szubsztanciálisan a jó, a többiek pedig járulékosan birtokolják azt s elveszíthetik.¹⁷

A fő különbség a Teremtő és a teremtett lények között a jóság szubsztancialitásában ragadható meg. Eszerint csak a Szentháromságnak van olyan természete, amely örök időktől fogva jó. Ez következetes, hisz ha mi mint emberek azt állítanánk magunkról, hogy az Alkotóval azonos alaptermészetben osztozunk, több problémával találunk szembe magunkat: elsősorban azt állítanánk, hogy bizonyos tekintetben egyenrangúak vagyunk Istennel, ami korlátozottságunk miatt képtelenség; másodsorban nem tudnánk megmagyarázni azon cselekedeteinket, amelyek bűnös voltunkat igazolják; harmadsorban pedig értelmetlenné válna egész Univerzumunk hierarchikus struktúrája.¹⁸ A racionális lelkek tehát részesülhetnek a Jóból, de az (soha) nem tartozik szükségszerűen hozzájuk.

Térjünk rá ama nézetek vizsgálatára, amelyek a valentiniánus determinizmust hivatottak cáfolni. Órigenész – Bardeszánészhez hasonlóan¹⁹ – egy olyan teodiceát akart konstruálni, amely szerint a racionális lelkek azonos természetűek, és szabad

15 | Alexander H. Pierce: Apokatastasis, Genesis 1.26–27, and the Theology of History in Origen's *De Principiis*. *Journal of Early Christian Studies*. Volume 29, Number 2, Summer 2021. 169–191, 176.

16 | Órigenész és a valentiniánusok közötti kapcsolatról lásd Henri Crouzel: *Origen*. T&T Clark, Edinburgh 1989. 154.

17 | Órigenész: *A princípiumokról* I. 99.

18 | Gondolok itt világunk hármasság és hierarchikus felosztására: menny – emberi világ – pokol.

19 | Megemlítendő, hogy Órigenész és Bardeszánész nagyon hasonló teodiceai nézeteket képviseltek. Ehhez lásd Ilaria Ramelli: Origen, Bardaisan, and the Origin of Universal Salvation. *Harvard Theological Review* Volume 102, Issue 02. 2009. 135–168.

akarattal bírnak. Teremtényekként ez utóbbi által felelünk a világmindenség rendjében elfoglalt helyünkért.²⁰

Mindenesetre, ha elfogadjuk azt a vélekedést, miszerint a szent angyaloknak, a szent hatalmasságoknak [...] és csodálatos uralmaknak lényegükhöz tartozik a hatalom, a méltóság és a dicsőség, akkor kétségkívül ebből az is következik, hogy ugyanezen a módon kell gondolkodni az ellentétes hivataloknak nevezett lényekről is.²¹

Ha az angyalok és más magasztos lények jóságának forrása nem önmagukban van, akkor következetesen a gonoszokról sem állíthatjuk ezt. Ezen a ponton viszont felmerül a kérdés: Isten teremtette volna a gonoszságot mint olyat? Eme kérdés az egyházi tanításokkal teljesen ellentétes, hisz tudjuk, hogy a keresztények számára Isten végtelenül jó, így lehetetlenség azt állítani vagy feltételezni, hogy Ő teremtette a gonoszt. Vessünk egy pillantást Órigenész azon elgondolására, amely feloldja a lények természetéhez rendelt determinizmust. A racionális lelkeket Isten teremtette, így azok a szubsztancia szempontjából azonosak, hisz egyazon forrásból származnak: „[...] nem volt anyag, és Isten, minthogy semmi se volt korábban, létezővé tette azokat, amikről azt akarta, hogy létezzenek”.²² Tudniillik „nem szabad úgy gondolni, hogy mindez esetlegesen és véletlenszerűen történik, s azt sem, hogy ezek [az angyalok, emberek és démonok] természetűl fogva lettek ilyenekké, nehogy részrehajlással legyen vádolható a Teremtő”.²³ Mindezekből az rajzolódik ki, hogy egyrészt Isten minden egyes racionális léleknek a megalkotója, másrészt a teremtények között nincsen szubsztanciális differencia. A világ kezdetén mindenki abszolút módon egyenlő volt, „mert Isten nem személyválogató” (Rómaiak 2:11). Vagyis: ha akár egy lélek is rendelkezik szabad akarattal, akkor a többinek is szükségszerűen birtokolnia kell azt. Egy lényről, nevezetesen a Sátánról okvetlenül állítható, hogy rendelkezik szabad akarattal. Mennyből való aláhullása a legjobb bizonyíték erre, hisz mi másért űzték volna ki Isten királyságából? A Sátánra nem tekinthetünk gonosz princípiumként, hisz tulajdonképpen egy bukott angyal:

Tekintettel az egész racionális teremtés kezdeti egyenlőségére, amely az akarat abszolút szabadságával párosult, kellett lennie valakinek, aki e szabadság gyakorlása során először elfordult Istentől, és annak további gyakorlása során a legtávolabbra került, azaz a legmélyebbre »bukott«.²⁴

Isten nem teremtette és nem teremthette a gonoszság atyját kezdettől fogva rossznak: képtelenség lenne azt állítani, hogy egy végtelen jóságú Teremtő gonosz lényt teremtett, méghozzá úgy, hogy az nem is tehet erről.

20 | Ramelli: *The Christian Doctrine of Apokatastasis*. 199.

21 | Órigenész: *A princípiumokról* I. 90.

22 | Uo. 124.

23 | Uo. 112. (Kiegészítés tőlem – S. M. A.)

24 | Hans Jonas: *Origen's Metaphysics of Free Will, Fall, and Salvation: A „Divine Comedy” of the Universe*. In: uő.: *Philosophical Essays*. Prentice-Hall, New Jersey 1974. 305–323, 310.

Egy másik kérdés, amelyet konkrétan a valentiniánusoknak szegez Órigenész, a következő: mi értelme lenne az életnek, ha Isten eleve elrendelte volna a sorsunkat és a világban elfoglalt helyünket?²⁵ Teológusunk szerint egyenlőségünk és akaratunk arra szolgál, hogy megvalósítva önmagunkat, teljesen szabadon fordulhassunk Isten felé. Mi értelme, szépsége és jelentősége lenne életünknek, ha a jó mellett nem tudnánk a rosszat is cselekedni? Isten végtelen jóságából eredeztethető cselekvési szabadságunk, hiszen az ő képére voltunk teremtve;²⁶ ez már eleve kizárja ama nézeteket, amelyek az embert egy bábuhoz hasonlítják.²⁷ A következő idézet jól összegzi a mondottakat:

Isten alkotott mindent, ami van és nincs semmi, ami teremtetlen lenne, kivéve az Atya, a Fiú és a Szentlélek természetét, továbbá, hogy Isten, aki természettől fogva jó, mivel azt akarta, hogy legyenek, akikkel jót tehet és akik örülnek a tőle kapott ajándékoknak, létrehozott magához méltó teremtményeket, mármint olyanokat, akik képesek méltó módon felfogni őt.²⁸

Mindezeket letisztázva azt mondhatjuk, hogy a Sátán is rendelkezik szabad akarral, és azonos szubsztanciában osztozik a többi teremtett, racionális lényel.

A következőkben térjünk át a második valentiniánus érv cáfolatára, miszerint az isteni igazság és jóság szétválasztandó. A következő idézet megfelelő kiindulási pontnak bizonyul, ugyanis itt Órigenész kifejezetten az említett valentiniánus tanra reflektál:

Egyeseket zavarba hoz, hogy a főntebbi eretnység fő képviselői egyfajta kettéválasztást hajtottak végre, s azt mondták, hogy más dolog igazságosnak lenni és más jónak lenni, ráadásul ezt a kettéválasztást az istenségre is alkalmazták, azt állítva, hogy egyrészt a mi Urunk Jézus Krisztus Istenatyja jó és nem igazságos, másrészt a Törvény és a próféták Istene nem jó, hanem igazságos.²⁹

Két dolgot kellett tehát az egyházatyának alátámasztania: egyrészt, hogy Isten igazságos, másrészt, hogy eme igazságossággal együtt jár az isteni jóság is.

Vizsgáljuk meg először, hogy Isten valóban igazságos-e. Ennek alátámasztásaként Órigenész azt a nézetet képviseli, miszerint az értelmes lények helyzetét szabadon végrehajtott mozgásuk határozza meg. Eszerint az angyalok Alkotójuknak tanúsított hűségük okán maradtak a mennyben, a Sátán pedig éppen a megtagadása miatt száműzetett a pokolba. A kezdeti állapotban leledző lelkek szabad akaratukat gyakorolva távolodtak többé-kevésbé el az Atyától. Az egyes racionális ágensek helyének és szerepének rangja arányos a jóságtól való eredeti elhajlásuk mértékével. Ezzel magyarázható a világ hármas felosztása is: az Istenhez legközelebb állóké a menny, a legtávolabb elhelyezkedőké a pokol, és ezek között nyeri el helyét saját világunk,

25 | Órigenész: *A princípiumokról* I. 189.

26 | Mózes 1:26

27 | Gondoljunk például az ember szabadságát elvitató asztrológiai iskolákra.

28 | Uo. 148.

29 | Uo. 150.

mérsékelt jóságának és gonoszságának köszönhetően: „*égiek, földiek és alvilágiak, [...]* e megnevezés alatt mindenek összessége értendő, mármint azoké, akik abból az egy kezdetből különböző mozgásaiknak megfelelően érdemeik viszonzásaképp más-más rendbe kerültek”.³⁰ Kezdetben még nem volt szükség eme felosztásra, de amint a lelkek elkezdtek élni szabad akaratukkal, mozgásaik okán létrejöttek a különböző létszférák. A teremtmények eredeti egységéből az eltérő mozgások révén sokféleség keletkezett, ami a fokozatok és helyek különbözőségét eredményezte, amelyek közül még a legmagasabbak is a lelkek eredeti állapotának elvesztését szemléltetik.³¹ Órigenész azon gondolata, miszerint „különböző mozgásaiknak megfelelően érdemeik viszonzásaképp más-más rendbe kerültek”, nagyon jól szemlélteti Isten igazságosságát, hisz nem saját belátása, hanem a lelkek cselekedetei alapján helyezte el őket, távolabb vagy közelebb magától: a Sátán jelenlegi pozíciója tehát nem meglepő. A Szentírás számos passzusa szemlélteti az imént megállapítottakat: „És ő megítéli a világot igazsággal, törvényt tesz a népeknek méltányosan” (Zsoltárok 9:9), „én vagyok az Úr, aki kegyelmet, ítéletet és igazságot gyakorlok e földön” (Jeremiás 9:24), „Aki megfizet mindenkinek az ő cselekedetei szerint” (Rómaiak 2:6). Láthattuk tehát, hogy Isten, részrehajlás nélkül, azaz igazságosan jár el minden lélekkel: az eredmény három elkülönült, de összefüggő dimenzió, amelynek összessége nem más, mint a világmindenség. Isten tehát a teremtéssel objektíválta azt a szellemi rangsort, amelyet a lelkek akaratuk által kialakítottak, és a megfelelő testek és helyek rendszerét biztosította a sorsuk további kimunkálásához: ez az ő igazságosságának és – ahogyan azt a továbbiakban vizsgálni fogjuk – gondviselésének eszköze.³² Az alábbiakban tehát azt vizsgáljuk, hogy az isteni igazságosság és jóság egyben tárgyalandó-e, vagy a kettő független egymástól.

A megválaszolendő kérdést a következőképpen lehet megfogalmazni: Isten igazságosságában – vagyis abban, hogy mindenkit a neki megfelelő szintre helyez – milyen módon van jelen a jósága? Pusztán a büntetés szándéka vagy valamilyen más cél is felmutatható az igazságszolgáltatás mögött? Ha bebizonyosodik, hogy Isten jósága munkál igazságosságában, azt is meg kell vizsgálnunk, hogy az isteni gondviselés milyen viszonyban áll a racionális lelkek szabad akaratával. E kérdések megválaszolásához Órigenész azon gondolatát kell felidézni, miszerint nem létezik olyan lélek, amely az örökkévalóságig pokolra ítéltetett. Nézetének alátámasztása végett, az egyházatya „kijavította Platón eszkatológiai mítoszait, hogy megerősítse a lelkek helyreállításának egyetemességét, amit Platón nem ismert el”.³³ Ennek első lépése a „meggyógyíthatatlan lelkek” platóni elvének³⁴ cáfolata, mely többek között Isten jóságának és igazságosságának szemléltetésére szolgál. Platón úgy gondolta, hogy vannak lelkek, amelyek súlyos, gonosz tetteik miatt menthetlenekké váltak. A *Gorgiasz* szerint:

30 | Uo. 99.

31 | Jonas: *i. m.* 311.

32 | Uo. 312.

33 | Ilaria Ramelli: *The Debate on Apokatastasis in Pagan and Christian Platonists: Martianus, Macrobius, Origen, Gregory of Nyssa, and Augustine. Illinois Classical Studies* No. 33–34. 2008–2009. 201–234, 219.

34 | Lásd Tzamalikos rövid összefoglalóját, amely Órigenész és a platonista hagyomány kapcsolatát tárgyalja: P. Tzamalikos: *Origen: Philosophy of History & Eschatology*. Brill, Leiden & Boston 2007. 17–18.

Akiknek hasznára válik az isten s ember ráróttá bűnhődés, azok orvosolható hibákat követtek el; de csak fájdalom és bánat árán szerezhetik meg ezek is az engesztelést, a földön csakúgy, mint az Alvilágban; más módon nem szabadulhatnak az igazságtalanságtól. Azok ellenben, akik iszonyú bűneik miatt gyógyíthatatlanok, csak intő például szolgálnak. Maguknak semmi hasznuk nincs a büntetésükből, mert gyógyíthatatlanok [...].³⁵

Órigenész a következőképpen tiltakozik:

Hiszen semmi sem lehetetlen a Mindenhatónak és nincs olyan, amit ne gyógyíthatna meg alkotója: hiszen mindent azért alkotott, hogy létezzen; és lehetetlen, hogy ne létezzen az, amit azért teremtett, hogy létezzen. [...] Ám az Isten által létezésre és megmaradásra teremtett létezőket nem érintheti szubsztanciális megsemmisülés.³⁶

Vitathatatlan, hogy a Sátán a gonoszság atyja, de ezek szerint ő sem örökkévalóan fog az maradni. Isten azzal a céllal teremtette, hogy létezzen, (de nem mint gonosz, hisz korábban tisztáztuk, hogy a végtelen jó nem képes rosszat teremteni), ennyiben pedig nem akarná elpusztítani. Két szempontból következetes Órigenész érvelése. Elsősorban eme gondolattal válik megmagyarázhatóvá a világban levő rossz, hisz feltehetnénk a kérdést: ha Isten mindenható, miért nem semmisítette meg a gonoszt? Azért, mert Ő teremtette kezdetben azt, aki most a rossz megtestesítője, és – mint azt korábban láttuk – bízhat abban, hogy megtér és megbánja bűneit. Másodsorban pedig a szabad akarat létezését támasztja alá: ha egy meggyógyíthatatlannak bizonnyuló lélek is akadna, a szabad akarat univerzalitása is megszűnne, a szabad akarat megszűnésével pedig minden teológiai akadály elgördülne a szubsztanciális rossz tételezése elől. Arról, aki a pokolra ítéltetett az örökkévalóságig, mondhatnánk azt, hogy szubsztanciálisan rossz, hisz nincs meg benne a jó potencialitása. Ez viszont lehetetlenség, hisz csak a jóság szubsztanciális és örökkévaló:

A végén Isten Gondviselése minden rosszat megszüntet, annak ontológiai nemlétezésének megfelelően. Valóban, a gonoszságban való leledzés azt jelenti, hogy gyengeségben és tévedésben találjuk magunkat, és egy ilyen állapot nem tarthat örökké.³⁷

A meggyógyíthatatlan lelkek létezésének lehetetlensége azt mutatja meg, hogy a három létszféra nem zárult le véglegesen. Azt is mondhatnánk, hogy az egyházatyja

35 | Platón: Gorgiasz. In: *Platón összes művei I.* Európa Könyvkiadó, Bp. 1984. 639. 525b–c. Vö. Platón hasonló gondolatával: „akik viszont orvosolhatatlannak bizonyulnak bűneik nagysága miatt, mert sok és nagy szentségtörést, vagy sok jogtalan és törvénszegő gyilkosságot követtek el, vagy más ehhez hasonló vétket, azokat őket megillető sorsuk a Tartaroszba veti, ahonnan soha többé nem jönnek fel” – Platón: Phaidón. In: *Platón összes művei I.* 1112. 113e.)

36 | Órigenész: *A princípiumokról II.* Paulus Hungarus & Kairosz Kiadó, Bp. 2003. 88.

37 | Ilaria Ramelli: *The Christian Doctrine of Apokatastasis.* 110. Vö. „Nincs olyan örökkévaló gonosz princípium, ami Isten jóságával szemben állna.” – Jonas: *i. m.* 310.

szemében a világmindenség Dante purgatóriumához hasonlít. Minden büntetés – legyen az bármennyire súlyos – okulási lehetőség:

Órigenész számára minden büntetés [...] pedagógiai és javító jellegű. Istent nem önmagában a büntetés vagy a bosszúállás érdekli, hanem sokkal inkább az elesett lelkek rehabilitációja.³⁸

A Bibliában ez áll: „Nevemért elhalasztom haragomat, és dicséretemért fékezem magamat veled szemben, hogy ki ne vágjalak” (Ézsaiás 49:9). Talán itt is arról van szó, hogy Isten haragos ugyan bűneinkért, de mégsem pusztít el bennünket, mivel a ránk kirótt büntetés valamilyen céllal bír. Ha elfogadjuk a fentebb említetteket, miszerint nincs megjavíthatatlan lélek, Órigenész érvelése mentén azt mondhatjuk, hogy Isten büntetésének célja nem lehet a bűnösök örök szenvedése. Ha senkiből nem veszhet ki a jóság lehetősége, miért büntetne Isten bárkit végérvényesen? Miért akarná a Teremtő azt, hogy teremtményei a végtelenségig gyötrődjenek? Az isteni büntetés célja talán a *Rómaiakhoz írt levél* 8:21-ben ragadható meg a legjobban: „Azzal a reménységgel [vagyunk alávétve a szenvedésnek], hogy maga a teremtett világ is megszabadul a rohadandóság rabságától az Isten fiai dicsőségének szabadságára.” A következő órigenészi passzus fejezi ki legvilágosabban az imént megállapítottakat:

S hogy felismerjük annak értelmét, hogy amint az orvos olyan segítséget nyújt az elesetteknek, hogy a kúra nyomán helyreálljon egészségük, úgy tesz Isten is az elbukottakkal és bűnbeesettekkel, ennek jelzését Jeremiás prófétánál találjuk, amikor arról a parancsról szól, hogy át kell adnia Isten haragjának kelyhét az összes nemzetnek, hogy igyanak belőle, lerészegedjenek és eszüket veszítsék. E szavakban az a fenyegetés, hogy ha valaki nem akar inni, az nem fog megtisztulni. Ebből bárki számára belátható, hogy büntető haragja a lelkek megtisztítását szolgálja.³⁹

Eszerint a bűnbeeséssel magával – hipotetikusan – nem jár szenvedés. Ez utóbbi Isten toldaléka, ami a bűnös lelket helytelen cselekedeteire próbálja ráébreszteni. Csak a szenvedés által láthatjuk be a rossz tettek helytelen mivoltát; ha jól cselekszem, nem szenvedek, ellenkező esetben pedig igen.⁴⁰ Ki-ki saját téves cselekedetei szerint kell, hogy megbűnhődjön. Isten a szenvedéssel ment meg minket a gonosztól: „Bizony, olyanok lesznek ezek, mint a pelyva: tűz emészti meg őket. Nem menthetik

38 | McGuckin: *i. m.* 524. Origenész ezen nézete nagyon hasonló Alexandriai Szent Kelemenéhez: „Kelemen a halál utáni büntetést általában gyógyhatású és ezért ideiglenes intézkedésnek tekinti. Végül is a világegyetemet irányító és megítélő gondviselésnek csakis a javítás eszközeként illik büntetést kiszabnia; másfajta büntetés a jó Isten részéről nem érthető. Kelemen tehát ismételten úgy értelmezi a Tartarosz hagyományos képét – egy olyan felfogást, amelyet a görög filozófia szerinte a héber Gehennából »kölcsonzött« –, hogy az »fegyelmező, javító kínzást« jelent” – Brian E. Daley: *The Hope of the Early Church*. Hendrickson Publishers, Massachusetts 2003. 46.

39 | Órigenész: *A principiumokról* I. 204.

40 | Itt persze ellenpéldaként felhozhatnánk az askéta szerzeteseket, akik mindenek ellenére önsanyargató életmódot folytatnak. Gondolhatjuk úgy azonban, hogy ezek az emberek nemcsak a saját, hanem az emberiség összes bűneiért szenvednek, amit az eredendő bűn névvel is illethetnének.

meg életüket a lángok erejétől, mert nem izzó parázs lesz az, amelynél melegedni lehet, és nem is tűzhely, amely mellé odaülhetnének” (Izajás 47:14). A büntetés tehát nem cél, hanem eszköz: tanítás, mivel a Teremtő azt szeretné, hogy mindannyian visszajussunk Óhozzá. Az Istenhez való közeledésünk feltétele azonban az, hogy tiszták legyünk. Mindebből az következik, hogy a Sátánnak a pokol mélyén elfoglalt helye nem más, mint a legnagyobb bűnért való büntetés. Eme utolsó mondattal nem állítottunk semmi újat, de ne felejtünk el hozzátenni még valamit: Órigenész szerint még az ő büntetése is a megváltás lehetőségében nyeri el értelmét.

Az imént megállapítottaknak van azonban egy további következménye: a menny, a föld és a pokol nem átjárhatatlan, egymástól áthatolhatatlan falakkal elzárt szférák. Lássuk hogyan nyilatkozik Órigenész e szférák viszonyáról:

Mármost vajon azokból a rendekből, melyek a sátán uralma alatt tevékenykednek és gonoszságának engedelmeskednek, képesek-e egyesek valaha is az eljövendő világokban megtérni a jósághoz, hiszen megvan bennük a szabad akarat képessége, vagy pedig az állandó és megrögzött rosszaságuk a megszokás folytán mintegy természetükké válik? Olvasóm, vizsgálj meg te is, vajon az a rész sem ezekben az időbeli s látható világokban sem pedig a láthatatlan és örök világokban sem lesz teljességgel kizárva abból a végső egységből és egyetértésből? [...] Egyeseket az első, másokat az azt követő, néhányukat pedig a legvégső időben javít meg és hoz helyre az angyali, majd a magasabb rendű erők gyámkodása, mely igen nagy és súlyos, fölöttébb hosszantartó, több korzakon át zajló büntetések révén valósul meg. Így aztán fokozatosan kerülnek egyre magasabbra, elérkezve a láthatatlan és örök világokig, miután a nevelés során az égi erők összes hivatalait sorban végigviselték.⁴¹

Órigenész szerint kozmoszunknak alapvetően két fő vonása van: az egyetemes és szabad akarat léte és a szubsztanciális gonosz nemléte. E két vonás garantálja a szférák közti átjárhatóságot. Eme premissák után ellehetetlenül a konklúzió, miszerint a Sátán nem rendelkezik a megváltás lehetőségével. Megtérése csak az idő kérdésévé válik; intervallum, amelyben az égi hatalmak minduntalan a megtisztításon fáradoznak, hisz ők is a végső egyesülésre kíváncsiak, mert akkor megint újra együtt lehetnek alkotójukkal.⁴² Talán a *János evangéliumából* vett rész támasztja ezt alá a legjobban:

Hogy mindnyájan egyek legyenek; amint te én bennem, Atyám, és én te benned, hogy ők is egyek legyenek mi bennünk: hogy elhigye a világ, hogy te küldtél engem. És én azt a dicsőséget, amelyet nékem adtál, ő nekik adtam, hogy egyek legyenek, amiképpen mi egy vagyunk: Én ő bennök, és te én bennem: hogy tökéletesen egygyé legyenek, és hogy megismerje a világ, hogy te küldtél engem, és szeretted őket, amiként engem szeretted. Atyám, akiket

41 | Órigenész: *A princípiumokról* I. 102.

42 | Vö. „Sok tanító azt állítja, hogy az egyetemes helyreállítás összeegyeztethetetlen a szabad akarat elvével; ezek a szerzők azonban figyelmen kívül hagyják, hogy Órigenész a helyreállítást inkább folyamatnak, mint eseménynek tekinti.” – Heckart: *i. m.* 50.

nékem adtál, akarom, hogy ahol én vagyok, azok is én velem legyenek; hogy megláthassák az én dicsőségemet, amelyet nékem adtál: mert szerettélem engem e világ alapjának felvettetése előtt (János 17:21–24).

Az Istenhez közeli lények belátják, hogy az *apokatastázis* csak akkor valósulhat meg, ha minden egyes értelemmel bíró teremtetett lény visszatér Teremtőjéhez. Órigenész teológiájában tehát nincs helye a pokol örökkévalóságának, mivel Isten minden pillanatban garantálja a lelkek felemelkedésének lehetőségét.⁴³

Mindezekből az következik, hogy az isteni gondviselés és jószág harmóniában működik a szabad akarral. A lelkek csak akkor nyerhetnek megváltást, ha jó cselekedeteket hajtanak végre.

Sem mi nem tudunk cselekedni az isteni odafigyelés nélkül, sem az isteni odafigyelés nem kényszeríthet minket az előrehaladásra, ha semmit sem teszünk hozzá ehhez a jó érdekében. [...] ami Istenen múlik nem rendel senkit tisztességre vagy megalázásra, ha nincs ott a különbözőség valamiféle anyagként a mi szándékunk, mely vagy a jobb vagy a rosszabb felé hajlik.⁴⁴

Két komponensről van tehát szó: az egyik a szabad akarat helyes használata, a másik pedig az isteni kegyelem. Egy racionális lény csak akkor tud felfelé haladni, ha helyes cselekedetei révén Isten támogatja felemelkedését. Isten akaratával „a rosszabbak jobbakká léphetnek elő, mások pedig jobbából rosszabbakká buknak, ismét mások pedig megmaradva a jóban vagy még jobbakká emelkednek, illetve megmaradnak a rosszban vagy rosszából még rosszabbá silányulnak”.⁴⁵ Kiemelendő a szintek közötti kettős direkción: a lelkek ugyanúgy mozoghatnak felfelé, mint lefelé. Amíg a szabad akarat fennáll, addig mindkét irányba fordulhatunk. A fontos az, hogy bárhol is helyezkednénk el e világon belül, akár mennyire távol is lennénk Istentől, semmi sem szakíthat el az ő szeretetétől (Rómaiak 8:38–39).

A Sátán megváltása?

Mindezeket elmondva, vizsgáljuk meg a Biblia azon passzusait, ahol az *apokatastázis*ról esik szó. Nézzük meg, hogy ezek alapján beszélhetünk-e a Sátán megváltásáról. Induljunk ki a következőből: „Mert ő tőle, ő általa és ő reá nézve vannak mindenek” (Rómaiak 11:36). Hans Urs von Balthasar a következőképpen értelmezi

43 | Tom Greggs: Apokatastasis: Particularist Universalism in Origen. In: „All Shall Be Well”: Explorations in Universal Salvation and Christian Theology, from Origen to Moltmann. Ed. Gregory MacDonald. Wipf and Stocks Publishers, Eugene 2011. 29–46. 34.

44 | Órigenész: *A princípiumokról II.* 36; „Mi pedig, akik azt mondjuk, hogy a világegyetemről Isten az egyes emberek szabad akaratának feltételeivel összhangban gondoskodik, és hogy a lehetőségekhez mértén mindig jobbra törekszik, és akik tudjuk, hogy szabad akaratunk természete az, hogy különböző lehetőségeket enged meg (mert nem érheti el Isten teljesen megváltoztathatatlan természetét), úgy tűnik, hogy semmi olyat nem mondunk, ami magasztalná a tanulást és a javulást?” – Origen: *Contra Celsum*. 280.

45 | Uo. 35.

a passzust: míg a vers eleje Istent a világmindenség eredeteként nevezi meg, az „ő általa” utal arra, hogy minden az igazgatása és felügyelete alatt áll; az utolsó rész hozza tudomásunkra, hogy a tisztítótűzön áteső lelkek Istent tökéletességében részesülhetnek.⁴⁶ Miután ebből a tökéletességből részesültünk, mondhatjuk csak ki, hogy az eredendően Istentől származó lelkünk visszatért abba a pozícióba, ahonnan elindult. De hogyan részesülhet a Sátán Isten tökéletességében? Hisz Órigenész is a következőképpen nyilatkozik:

Hisszük azt is, hogy semmilyen gonoszság nem éri el ezt a véget, nehogy azzal, hogy azt is mondjuk, Isten van mindenben, azt is állítsuk, hogy a gonoszság valamiféle edényében is ott van. Még ha azt is mondjuk, hogy Isten mindenütt jelen van és mindenben benne van, azért mert semmi sem lehet Isten nélküli, ezt mégsem úgy értjük, hogy ő most minden abban, amiben van.⁴⁷

Ezen állítás célunk ellehetetlenítése nélkül is tartható: a Sátán is csak akkor fog részesülni Isten makulátlanságában, ha megtisztul. A megtisztulás lehetősége pedig számára is nyitva áll, hisz nem szubsztanciálisan rossz, és rendelkezik szabad akarat-tal. A további szentírási részlet is okot adhatott Órigenésznek, hogy a Sátán Istenhez való visszatérését feltételezze:

Mert addig kell neki királynak lennie, míg minden ellenségét [Krisztus] lábai alá teszi az Isten. Utolsó ellenség, mely eltöröltetik, a halál. Mert mindent lábai alá vetett neki. Mikor pedig azt mondja, hogy minden alávettetett, világos, hogy azon kívül, aki neki mindent alávettetett. Mikor pedig minden alá lesz neki vetve, akkor maga a Fiú is aláveti magát annak, aki neki mindent alávettetett, hogy legyen az Isten minden mindenkben (1Kor 15:28).⁴⁸

Hogyan lehet Isten minden mindenkben, ha a Sátánt kizárjuk a beteljesülés eseményéből? – tehetné fel a kérdést Órigenész.

Az utolsó ellenségnek [a halál, ami egyben a Sátán is] e lerontását nem úgy kell érteni, hogy Isten alkotta szubsztanciája megsemmisül, hanem úgy, hogy szándéka és ellenséges akarata, mely nem Istentől, hanem önmagából származik, megszűnik. Megsemmisül tehát, de nem azért, hogy ne létezzék, hanem hogy ne legyen többé ellenség és halál.⁴⁹

Isten nem magát a Sátánt pusztítja el, hanem a gonoszságot, mely cselekedeteiből fakad. Ekkor újra feltárul benne az a kezdetektől fogva lényegét alkotó isteni szubsztancia, amelyet a gonoszság elfedett. Megtisztulván, nemcsak bennünk, hanem a Sátánban is ott lesz Isten: „[...] s midőn Isten minden lesz mindenben,

46 | Hans Urs von Balthasar: *Origen Spirit and Fire. A Thematic Anthology of His Writings*. The Catholic University of America Press, Washington D.C. 1984. 366.

47 | Órigenész: *A princípiumokról II.* 85.

48 | Kiegészítés tőlem – S. M. A.

49 | Uo. 88. (Kiegészítés tőlem – S. M. A.)

minthogy ők is e mindenekből valók, bennük is ott lesz Isten, ahogy mindenekben”.⁵⁰ A világegyetem célja, hogy a kezdeti differenciálódás feloldódjon – ez Órigenész *apokatastászis*tanának központi gondolata.⁵¹ Hipotézisünk végső alátámasztása-képp hadd idézzük őt:

A világ vége és beteljesedése akkor fog bekövetkezni, amikor mindenki érdeme szerint megbűnhődik vétkeiért, s egyedül Isten ismeri azt az időpontot, mikor ki-ki meglakol aszerint, amit kiérdemelt. Úgy véljük, Isten jósága Krisztusa révén egyetlen végben állítja helyre az összes teremtményt, miután alávetette és leigázta az ellenségeit is.⁵²

A vég, ami egyenlő a kezdettel, csak akkor következhet be, amikor nemcsak mi személyesen, hanem mindenki (beleértve a Sátánt is) Krisztus lábai alá vetettetik (1Kor 15:25). Órigenész interpretációja szerint a Szentírásból is kiolvasható, hogy a végső megváltás a Sátán Istenhez való visszatérésétől függ. A Sátán tehát visszatérhet, sőt vissza is kell térnie ahhoz, hogy mindenki újra egy lehessen Istennel.

Konklúzió

A dolgozat hipotézise azt próbálta alátámasztani, hogy Órigenész *Peri Archon* című főművéből kiolvasható a Sátán megváltásának lehetősége. Kezdetben az *apokatastászis* szó jelentésével és az Órigenészt megelőző használati horizonttal ismerkedtünk meg. Eszerint a szó az eredeti állapothoz való visszatérést jelöli, ami Órigenésznél sem jelent mást, annyi különbséggel, hogy számára az *arkhé* Isten. Ezután megtudhattuk, hogy az általunk vizsgált tana minek köszönhetően született meg. Itt a valentiniánusok két fő állítását cáfoltuk Órigenész elgondolásai alapján: egyrészt nem létezik isteni determinizmus, másrészt az isteni igazságosság és jóság nem szétválasztandó. Ezek segítségével tudtunk Órigenész gondolkodása mentén amellet érvelni, hogy a Sátán is üdvözülhet: minden más racionális lélekhez hasonlóan, a Sátán is rendelkezik szabad akarral, tehát számára is nyitva áll a jó cselekvés lehetősége. Emellet azt is megtudhattuk, hogy nem létezik gyógyíthatatlan lélek, amiből arra következtettünk, hogy a pokol nem az örökkévaló szenvedés közege – a büntetés célja a tanítás, azaz a bűnös lelkek megtisztítása.

A mondottakra támaszkodva azt állítottuk, hogy az isteni gondviselés összhangban áll a szabad akarral, hisz Isten nem kényszerít minket semmire: saját cselekedeteink által kerülhetünk közelebb vagy távolabb hozzá. Végezetül pedig olyan bibliai passzusokat néztünk meg, amelyek alátámaszthatták hipotézisünket, miszerint Órigenész igenis posszibilisnek látja a Sátán megváltását: az *apokatastászis* csakis akkor következhet be, ha a Sátán is megtisztul, aminek következtében ő is részesülhet a megváltásban. Az összes tárgyalt pont fényében azt mondhatjuk, hogy főművében Órigenész még a Sátán számára is nyitva tartja a megváltás lehetőségét.

50 | Órigenész: *A princípiumokról* I. 111.

51 | Jonas: *i. m.* 311.

52 | Órigenész: *i. m.* 98.

Origen on the Possibility of Satan's Salvation

Keywords: Origen, apokatastasis, salvation, return, Satan

In my study, I argue that in his principal work *On First Principles*, Origen regards the return of Satan to God as a real possibility, since only in this way can all creation be restored to its original state. By this primordial condition we mean the early stage of divine creation, when every creature – including Satan himself – existed alongside the Creator.

Origen's doctrine of apokatastasis is most clearly articulated in his response to two Valentinian claims: on the one hand, he shows that there is no divine determinism, and on the other, he demonstrates that divine justice and goodness are inseparable. This implies that punishment possesses a pedagogical and healing function. Along these two theses emerges the possibility of the fallen angel's redemption. If Satan has free will, and his place in hell serves not eternal suffering but healing through punishment, then his present state cannot be considered irrevocably fixed. In the final part of the study, I examine biblical passages that may have inspired Origen to elaborate his doctrine of apokatastasis, through which the concept can be interpreted not merely as speculative but as biblically inspired as well.